

ÉRTÉKELÉS ÉS POLITIKA

ÉRTÉKELÉS ÉS POLITIKA?

KÉTEZERNÉGY ÓTA MEGTANULHATTUK, hogy nem elég valamit – projektet, fejlesztést, földadatot, programot – elkezdni és kivitelezni. Értékelni is kell. Az értékelés persze azelőtt is része volt minden alkotó munkának, még ha nem úgy hívták is. A befejezett munka értékelése a kipróbálás, az eladhatóság, a fogyasztás, a fölhasználók visszajelzése. Értékelés volt a nem tiszta emléké MEO (minőségellenőrző osztályok a műhelyekben), és értékelés az is, ha a gyerekek az iskolában jól felelnek, a szülők elégedettek, az intézményfönntartó pedig meghosszabbítja a lejáró szerződéseket, a megítélt támogatásokat.

2004 óta azonban az értékelések minőségileg változtak meg – legalábbis azok az értékelések, amelyek külföldről támogatott projektekhez fűződtek. Az értékelés nemcsak külsővé („függetlenné”) vált, hanem mintegy elszakadt a megvalósítás folyamatától; külön mozzanattá vált. Az értékelés, amely a megvalósítástól függetlenedik, megváltoztatja a szokásainkat és beidegződéseinket. Az értékelést lehet, sőt kell külön tervezni, külön végrehajtani. Az értékelés – ha akarjuk, ha nem – külön tevékenységi ággá vált. Külön kultúrája, intézményei, modelljei és normavilága alakult ki. *(Jól mutatja ezt a folyamatot pl. Setényi János tanulmánya az EDUCATIO jelen számában.)*

Ezzel egyenrangú, ha nem még nagyobb változás, hogy az értékelés nemcsak külsővé és függetlenné, hanem egyúttal hivatalivá is vált. Hivatalivá (bürokratikus) abban az értelemben, hogy nem csak önértékelés és nem csak kollégáink véleményalkotása – nem csak „oldalról”, a velünk egyenrangúaktól jön –, hanem egy intézményi hierarchiába illeszkedik. Az intézményi hierarchiában megvalósuló értékelés már nem csak minőségbiztosítás, hanem egyúttal elbírálás, bírálat, ítéletalkotás is. Így az értékelések – történjenek bár K+F programok végén vagy kisebb-nagyobb fejlesztések lezárásaként – eszközévé válnak a fölöttesek, a hivatali előljárók, a tevékenységünket irányítók, a fölöttünk uralkodók kezében. Az értékelés, mint szakmai tevékenység – mint a bennünket körülvevő kisebb-nagyobb közösség véleményalkotása – bürokratizálódik. Rossz változataiban etatistává válik, „államosítódik”.

Ez már szorosban a nemzetközi szervezetekhez, elsősorban az Európai Unióhoz való csatlakozásunk következménye. Azok a nemzetközi szervezetek, amelyek Európa jelenét és jövőjét meghatározzák, alkalmazkodtak a kontinentális hagyományokhoz: hajlamosak hivatali eszközökkel beleavatkozni azokba a folyamatokba, amelyeket Európa jövője szempontjából kívánatosaknak vagy fenyegetőknek tartanak. Sokan vélik úgy, hogy a piaci koordináció ideje lejárt – legalábbis a mi kontinen-

sünkön –, ezért a „piaci erőket” nem lehet szabadjára engedni, hanem irányítani, tervezni vagy éppen akadályozni kell.

Az értékelés – programok, kutatások, fejlesztések, innovációk, erőforrások értékelése – ennek a bürokratikus koordinációnak az egyik eszközévé válik. A jót és a rosszat, a helyest és a helytelent, a kívánatos és a nem kívánatos, a támogatandót és az akadályozandót az értékelés eszközével lehet, sőt kell serkenteni vagy visszatartani – az értékelés eszközével, amely épp ezáltal válik hivatali beavatkozássá.

Az „értékelők” – azok, akik ezt a munkát a megvalósítóktól mintegy elkülönülten végzik – ennek a fejleménynek csak örülhetnek. Bár hivatali kötelékben vagy a megbízók iránti lojalitással dolgoznak – ami sokszor kényelmetlen –, helyzetük és tevékenységük stabilizálódik, társadalmi elfogadottságuk és szakmai elismertségük pedig emelkedik. Többé már nem „udvari bolondok”, akiket egy apparátus kénye-kedve szerint fölfogadhat vagy szélnek ereszthet; de nem is az akadémiai világ margóira szorult képviselői, hanem a hivatali működés részei.

A folyamat része annak a változásnak, amelyben a menedzserizmus (*vö. EDUCATIO 2011/4*) a közigazgatásba is behatol és a közszolgálatokban is terjed. Ennek a folyamatnak nem lehet gátat szabni azzal, hogy az értékelések technikai és eszköztára mind pontosabb és mind szofisztikáltabb lesz. A kutatótól, fejlesztőtől, szolgáltatótól, termelőtől elszakadt értékelő abban a tudatban élhet, hogy mennél pontosabb az értékelés, annál inkább hozzájárul a reálfolyamatokhoz, a politikához. (Ezért is követelik oly szenvedélyesen, hogy az értékeléseket vegye végre komolyan a politika; *lásd erről pl. Neumann Eszter és Vida Júlia tanulmányát a PISA értékelő programról, vagy Halász Gáborét az AHELO-ról az EDUCATIO jelen számában.*)

Ez azonban csak részben igaz (ha igaz egyáltalán). Mennél szakszerűbbek az értékelők, mennél függetlenebbek igyekeznek lenni azoktól, akik a reálfolyamatokat megvalósítják – annál függőbbekké és kiszolgáltatottabbakká válnak megbízóiknak és hivatali fölötteseiknek. Egyre kifinomultabb technikáikkal – akarva-akaratlan – nem politikát „formálnak”, hanem a hivatali hierarchia egyre kifinomultabb hatalmát szolgálják.

Az „értékelők” fölülkerekedése a „megvalósítókon” nem ideológiák és kormányzatok következménye; nem a „jó” vagy a „rossz” kormányzás eredője. Ezt a fejleményt – a hivatali hatalmának veszélyes megnövekedését – az elmúlt században sokan megfigyelték, leírták. Vajon kibújhatunk-e az öleléséből?

Egyesek az értékelések szakszerűségében vagy az értékelők autonómiájában látják a garanciát. Mások az egész „értékelés bizniszt” kihajítanák az ablakon. De talán van harmadik út. Ha az értékeléseket nem hagyjuk végletesen professzionizálódni, ha azt mi magunkon kezdjük, ha az önértékelés valóban kultúránk részévé válik, ha azt szakmai-tudományos közösségünkkel is elvégeztetjük (*peer review*), a bürokratikus értékelések hatása gyöngül, helyenként okafogyottá is válhat. Jelen számunk tanulmányai igyekeznek hozzásegíteni az útkereséshez.